

KLASSİK ŞİRVAN POEZİYASINDA POETİK ORONİMLƏR

TƏDQIQAT

Sevda QASIMOVA,
Azərbaycan MEA Nəsimi adına
Dilçilik İnstitutunun dissertantı

Onomastikanın tərkib hissələrindən olan oronimlər poeziya nümunələrində bədii fikri gücləndirmək üçün geniş işlənir. Belə ki, dağ, dərə, təpə, düzənlik, ərəzi, öl, səhra, çəmənlik, yal-yamac, gədik, zirvə, aşırım və s. kimi coğrafi adların işlənməsi (epitet, bənzətmə, mübaligə, müqayisə, təşbeh) fikrin daha dolğun, mənalı, təsirli olmasına xidmət edir. Bu baxımdan, doğru olaraq Molla Pənah Vaqifi gözəlliklər ustası, XVIII əsr şer çəmənzarımızın bülbülü adlandırılır.

XVIII əsrdə yaşayb-yaratmış bədii söz ustaları müxtəlif quruluşlu şer formalarından olan qoşma, gəraylı, müxəmməs, müstəzad, tərkibbənd, təcnis, divani, hətta qəzəl, ikilik, bayatı ölçülü dördlük, mədhiyyə (beş misralı) və müsəddəslər yazmışlar. Bu sahədə Şakir Şirvani, Nişat Şirvani, Arif Şirvani, Ağa Məsih Şirvani və digərləri müasirlərindən nisbətən fərqlənmişlər. Ümumilikdə isə bütün poeziya nümayəndələri XVIII əsrin bədii yaradıcılığına öz töhfələrini sənətkarlıqla verə bilməmişlər.

Buna görə də hər bir poetik əsərdə bədii dilimizin inkişaf dövrünü məlum edən yaradıcılıq nümunələri olduğu kimi, XVIII əsrin poeziya nümunələrini ali şüura malik bir xalqın mədəni, əxlaqi, mədəni həyatını əks etdirən sənət inciləri, sonrakı dövrlərin yaradıcılıq və üslubi xüsusiyyətləri üçün əvəzsiz nümunələr

də hesab etmək olar. Həmin nümunələr xalq dilinin zənginliyini özündə əks etdirmişdir.

XVII – XVIII əsrdə Şirvanda poetik cəhətdən kamil, yetkin poeziya nümunələrimiz dilin bədii gücünü, xalqın təfəkkürünü sənətkar dühası ilə təsvir etmişdir. Bu poeziyada istifadə edilən oronimlər əhalinin yaşadığı, gəzdiyi, gördüyü ərəzini fərqləndirərək, dilin leksik-semantik çalarlarını fərqləndirən adlardır.

Nişat Şirvaninin qəzəllərində qeyd olunan poetik oronimlər klassik söz ustasının öz yaradıcılıq təxəyyülünün məhsulu kimi düşünülə bilər:

... Məni bu Leyli yenə eylədi
Məcnun, Məcnun,
Mənzilim oldu yenə dəməni –
səhra, səhra.

Nişat Şirvaninin "Degiləm" rədifli qəzəlində cənnət bağı kimi anlaşılan "bağı-gülüstən" poetik oronimi də bağı və gülüstən tərkibləri ilə ifadə olunmuşdur:

Sevmişəm ta səni,
ey müğbeçə, xəndan degiləm,
Mayili- sərvi güllü
bağı- gülüstən degiləm.

Klassik söz ustası "Şikayətnamə"sində güllüzar, gülüstən oronimlərinin sinonimi kimi "gözəllik çəmənli" poetik oronimini də işlətməmişdir:

...Ey gözəllik çəmənində
açılan laleyi- al,

Bəndənin pəndini dür tək
sədəfi – guşinə al.

Şakir Şirvani də dür mədəni poetik oronimini "Qılmışam" rədifli müxəmməsində işlətməklə bədii təşbeh yaratmağa çalışmışdır:

...Gəlməmiş dövrənə,
ey qibləm, gözün tək şüxu şər,
Hövqeyi- aczın kimi yox
mədəni- dürü gövhər.

Məhcür Şirvani isə "Bu nə əsal" rədifli müxəmməsində gülşən və hüsn sözlərindən poetik oronim yaradaraq güclü poetik ifadəyə nail olmağa çalışmışdır:

...Gülşəni-hüsnünə qurban
olayım bulsam rəh,
Edərəm müxlisi- şeyda kim
yüz cəh-cəhi-cəh ...

Arif Şirvani "Çəkməz" adlı qəzəlində "həsret", "bağı" və "İrəm" sözlərindən poetik oronim yaradaraq güclü müqayisəyə, bənzətməyə nail olmağa çalışmışdır.

Tutan kuyində məskən
həsreti – bağı – İrəm - çəkməz,
Görən bir kəs səni, ömründə
hərgiz dərdü qəm çəkməz.

Zəngin poetik imkanlara malik Şirvan şairlərinin poeziyasından götürdüyümüz bu poetik oronimlər klassik söz ustalarının güclü deyim tərzinə malik olduqlarından xəbər verir.